

rûb", hem makam hem usullerden söz edenlerine de "külli'd-durûb ve'n-nagam" adı verilmiştir. Bu formun saz mûsikisindeki karşılığı fihrist-peşrev, saz semâisi ve külliyyat gibi çok geçkili saz eserleridir.

Şairliğin zor taraflarından olan kâr-ı nâtık güftçiliği, edebî sanatları kullanmada yeterli bilgi ve becerinin yanı sıra makam ve usuller arasındaki ilişki hakkında ileri derecede mûsiki bilgisi gerektirir. Aynı şekilde kâr-ı nâtık besteciliği de her mısra da bir veya birkaç makam seyri göstermeyi ve bunların birinden diğerine az zamanda ve en kısa yoldan geçecek bir kabiliyeti icap ettirir. Ayrıca birinden diğerine intikalin çok güç olacağı bazı makamların ardarda gelebilmesi sebebiyle kâr-ı nâtık bestekârlığı mûsikide gerçek bir üstatlık derecesini gerektirir. Bundan dolayı her bestekâr bu formda eser vermemiştir.

Kâr-ı nâtıklar eski bestekârlarca makam seyirlerini ve geçki yollarını, usullerin kullanılmasını talebeye öğretmek, kendi devirlerinde bilinen makam ve usullerin unutulmasını veya zamanla yanlış yapılmasını önlemek amacıyla bestelendiği gibi bunlar aynı zamanda bestekârların sanattaki olgunluk ve kudretlerini ispat eden eserlerdir. Notaları elde bulunan on beş civarında kâr-ı nâtık arasında geleneği günümüzde de devam ettiren Cınuçen Tanrıkorur (ö. 2000), Ahmet Hatipoğlu ve Alâeddin Yavaşca gibi bestekârları zikretmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir-i Merâî, *Câmî'u'l-elhân* (nşr. Takî Bîniş), Tahran 1366 hş., s. 248; Kâzım Uz, *Mûsiki İstılâhatı* (nşr. Gültekin Oransay), Ankara 1964, s. 38; Özkan, *TMNÜ*, s. 85; Öztuna, *BTMA*, I, 427-428.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

KARA AHMED PAŞA

(ö. 962/1555)

Osmanlı vezîriâzamı.

Hayatının ilk yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Arnavut asıllı olduğu, Enderun'a alındığı, Harem'de yetiştiği, kapıcıbaşılik ve mîrâlemlikte bulunduğu belirtilir. Babasının adı vakfiyesinde Abdülmün olarak geçer. Bilinen ilk resmî görevi kapıcıbaşıliktır. Daha sonra yeniçeri ağası oldu. Yeniçeri ağalığına 927'de (1521) veya 936'da (1529) değil (*Sicill-i Osmânî*, IV, 772; *İA*, I, 193), Irakeyn Seferi'nde Bağdat önlerine geldiği sırada kapıcıbaşı iken

Cemâziyelevvel 941'de (Kasım 1534) tayin edildiği anlaşılmaktadır (Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irakeyn*, s. 238). 944'teki (1537) Korfı seferiyle ertesi yıl Boğdan seferinde yeniçeri ağası olarak görev yaptığı, Kırım hanının önünde harekâta katıldığı bilinmektedir. 948'de (1541) Vezîriâzam Lutfî Paşa'nın azledilmesinden sonra Rumeli beylerbeyi olan Ahmed Paşa (Rüstem Paşa, *Die Osmanische Chronik*, s. 107), aynı yıl Peşte'yi kuşatan Habsburg ordusuna karşı girişilen kurtarma harekâtına katıldı. Ardından Valpo ve Şikloş kalelerinin fethinde önemli rol oynadı. Estergon ve İstoni Belgrad'ın alınmasıyla sonuçlanan kuşatmalarda bulundu (22 Haziran – 4 Eylül 1543). Bu harekât sırasında gösterdiği başarılar sebebiyle üçüncü vezirliğe getirildi. Bu tayin Rüstem Paşa'nın vezîriâzam oluşu sırasında gerçekleşmişti (951/1544). 955 (1548) yılındaki II. İran seferine üçüncü vezir olarak iştirak eden Ahmed Paşa, seferde yeniçeri ve sipahilerle önden hareket ederek Erzincan'a Şah Tahmasb'ın üzerine yürüdü. Buraya ulaştığında Şah Tahmasb'ın geri çekildiği haberini aldı. Bu arada emrindeki bir kısım kuvvetler Safevî öncü kollarını yenilgiye uğrattı. Asıl başarıyı 1549'da çıktığı Gürcistan seferinde kazandı. 1 Şâban 956 (25 Ağustos 1549) tarihinde yola çıkarak Erzurum'a ulaştı ve oradan Tortum Kalesi üzerine hareket etti. 11 Eylül'de kuşattığı kaleyi iki gün içinde ele geçirdi. Ardından Nikhak'ı ve bölgenin kili di sayılan Akçakale'yi aldı. Kamhis, Peneskerd, Anzov, Pertekrek gibi Çoruh boyundaki bütün kaleler fethedildi ve burada bir Osmanlı sancağı kuruldu. Harekâtı büyük bir başarıyla tamamlayan Ahmed Paşa 24 Ekim 1549'da padişahın ordugâhının bulunduğu Diyarbakir'e döndü.

958'de (1551) Sokullu Mehmed Paşa'nın Tımsıvar kuşatmasındaki başarısızlığı, Lipova'nın (Lippa) düşüşü ve Erdel'in Habsburg nüfuzu altına girişi üzerine Ahmed Paşa ikinci vezir sıfatıyla Macar seferi serdarlığına getirildi (27 Rebîulâhîr 959/ 22 Nisan 1552). Erdel'in kontrolünün sağlanmasının hedeflendiği bu seferde Tımsıvar Kalesi'ni kuşattı. Losancy tarafından müdafaa edilen ve müstahkem bir kale olan Tımsıvar'ı yirmi sekiz gün süren zorlu bir mücadeleden sonra 4 Şâban 959'da (26 Temmuz 1552) teslim aldı. İstanbul'a gönderdiği arzda, kalenin muhafazası için civar kalelerden getirttiği 750 neferi buraya koyduğunu ve Tımsıvar'ın bir beylerbeyilik haline getirilmesi-

nin gerektiğini belirterek ileri harekâta devam edeceğini bildirdi. Solnok Kalesi üzerine yürüyüp burayı aldığını (4 Eylül) haber verdiği diğer bir arzında da harekât sırasında yirmi kadar kaleyi zaptedip beşi dışında diğerlerini yıktırttığını, Lipova Kalesi'ni tamir ettirdiğini ve Eğri Kalesi üzerine harekete geçtiğini bildirdi (*Mühimme Defteri*, TSMK, Koşuşlar, nr. 888, vr. 346^b-347^a, 445^{a-b}). Ahmed Paşa, Budin Beylerbeyi Ali Paşa'nın tavsiyesiyle giriştiği Eğri kuşatmasında başarı kazanamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı (1 Zilkade / 19 Ekim). Buradaki faaliyetleriyle Erdel'in yeniden Osmanlı nüfuzu altına girmesine zemin hazırlamış oldu. Bu yolda Habsburg ve Macar asilzadeleri nezdinde diplomatik faaliyetlerde de bulunduğu ve onlara mektuplar gönderdiği bilinmektedir (Schaendlinger, I, 38-48; Petritsch, I, 76-84).

960 (1553) yılında başlayan Nahcivan seferi Ahmed Paşa'nın hayatının dönüm noktasını teşkil eder. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 27 Şevval 960 (5 Ekim 1553) tarihinde oğlu Şehzade Mustafa'yı idam ettirmesi ve aynı anda Vezîriâzam Rüstem Paşa'yı görevden alması üzerine vezîriâzamlık ikinci vezir sıfatıyla Ahmed Paşa'ya verildi. Bu âni gelişmelerin arka planında hangi siyasî hesapların yattığı ve bunda Ahmed Paşa'nın rolünün ne olduğu bilinmemektedir. Ancak ordudaki hoşnutsuzluğun bu siyasî manevra ile yatıştırıldığı ve Ahmed Paşa'nın bunda önemli payı olduğu açıktır. Nahcivan'a kadar ilerleyen Kanûnî Sultan Süleyman, dönüş sırasında Şah Tahmasb'ın Çoruh boylarına saldırdığı haberinin gelmesi üzerine Ahmed Paşa'yı 8 Şevval 961'de (6 Eylül 1554) 3-4000 yeniçeriyle Oltu'ya gönderdi (BA, MD, nr. I, s. 30, hk. 117). 11 Şevval 961'de (9 Eylül 1554) Oltu'ya giden Ahmed Paşa şahın çekildiğini öğrenince onu takip etmeyip geri döndü (BA, MD, nr. I, s. 35, hk. 138; 22 Şevval 961 / 20 Eylül 1554) ve padişahla birlikte kış mevsimini Amasya'da geçirdi. Burada iken Safevîler'le barış müzakerelerini yürüttü. Ayrıca aralarında Habsburg elçilerinin de bulunduğu diplomat heyetlerini kabul ederek onlarla görüştü. Amasya Antlaşması'nın akdi üzerine padişahla birlikte İstanbul'a döndü.

İstanbul'a geldiği gün Ahmed Paşa'nın karşı karşıya kaldığı ilk hadise, Şehzade Mustafa olduğu iddiasıyla ortaya çıkan ve ardından yakalanarak başşehir getirilen Düzmece Mustafa'nın idamı ol-

du. Çok geçmeden de kendisi, 13 Zilkade 962'de (29 Eylül 1555) divan toplantısına katılmak üzere geldiği sırada ansızın idam edildi. Aynı tarihlî bir kayıttta o gün Rüstem Paşa'nın vezîriâzam olduğu, Ahmed Paşa'nın içeride boğulduğu, cesedinin dışarı çıkarıldığı ve üç defterdar ile bir çavuşbaşının evine giderek bütün eşya ve mallarının sayımını yapıp zaptettikleri belirtilmektedir (BA, A.RSK, nr. 1455, s. 7). Ahmed Paşa'nın bu âni idamının sebebi kesin olarak belli değildir. Çağdaş kaynaklardan Celâlzâde Mustafa Çelebi, daha önceki başarıları sebebiyle adaletini ve kahramanlığını övdüğü Ahmed Paşa'nın katil sebebinin vezîriâzamlık yükünü kaldıramamasına, işlerin üstesinden gelememesine, kanunları uygulamadaki gevşekliğine, müşavereyi ihmal etmesine, Nahcivan seferinde gerekli askerî tedbirleri almamasına ve böylece İsfahan'a kadar bütün İran'ın fethi fırsatının kaçırılmasına, faydalı sözleri dinlemeyip değerlessiz kimselerin sözlerine kulak vermesine bağlamaktadır. Ancak Celâlzâde'nin ileri sürdüğü bu iddiaların resmî görüşü yansıttığı açıktır. Yine olaylara şahit olan Habsburg elçisi Busbeke, 14 Temmuz 1556 tarihli mektubunda vezîriâzamanın âni idamının herkesi şaşırttığını belirterek bu hususta duyduğu rivayetleri aktarır. Bazı kimselerin, Ahmed Paşa'nın Şehzade Mustafa'ya çok bağlı olup idamı üzerine el altından Düzmece Mustafa isyanını desteklediği ve Şehzade Bayezid'i taht için teşvik ettiği kanaatinde bulunduklarını, bazılarının ise Rüstem Paşa'ya yeniden vezîriâzamlık yolunu açmak için öldürüldüğünü söylediklerini yazar (*Türk Mektupları*, s. 113-114). Ayrıca daha sonra Kâtib Çelebi'nin de naklettiği bir anekdota temas ederek Ahmed Paşa'nın kendisine vezîriâzamlık teklif edildiğinde Kanûnî'den azledilmemesi için söz aldığını, padişahın da bu sözünü tutup onu azletmediğini fakat katlettiğini belirtir, ancak gerçek sebebin anlaşılamadığını söylemekten de geri durmaz. Ona göre Ahmed Paşa idam kararını serin kanlılıkla karşılamış, cellâtların kendisini boğmasını istememiş, bu işi tanıdığı değerli birisinin yapması talebinde bulunmuş ve kendi seçtiği bir kişi tarafından boğularak idam edilmiştir. Âlî ise azlini gerektirecek bir sebep yokken "mekr-i zenân" ile "bilâ-günah" katledildiğini söyler. Kanûnî'nin hanımı Hürrem Sultan'ın, damadı Rüstem Paşa'yı yeniden vezîriâzamlık makamına geçirmek için düzenlediği ter-

tip sonucu sahte isnatlarla suçlanıp boyunun vurulduğunu, Şah Tahmasb'ın bile Ahmed Paşa gibi değerli bir vezirin "mekr-i nisvân" ile idam edilmesine şaşırdığını belirtir (*Künhü'l-ahbâr*, vr. 246^a). Hammer, Osmanlı kaynaklarında bulunmayan bir rivayete temas ederek Ahmed Paşa'nın Mısır valiliğine getirttiği Dukakin Mehmed Paşa'nın çok vergi toplayıp önceki vali Semiz Ali Paşa'nın gönderdiği meblağdan çok daha fazlasını İstanbul'a yolladığını, bunun üzerine ikinci vezir olan Ali Paşa'nın padişah tarafından sorguya çekildiğini, bu kadar büyük meblağın ancak zulumle toplanabileceği kanaatinde olan padişahın durumun araştırılmasını istediğini, Ahmed Paşa'nın rakip olarak gördüğü Ali Paşa aleyhindeki tertiplerinin ortaya çıkması üzerine ondan soğuduğunu ve bu durumun Rüstem Paşa ile Hürrem Sultan'a iyi bir fırsat oluşturduğunu belirtir (*Devlet-i Osmâniyye Târîhi*, VI, 58-59).

Saraydaki gizli iktidar çekişmelerinin kurbanı olduğu anlaşılan Ahmed Paşa, Kanûnî'nin kız kardeşi Fatma Sultan ile evli idi. Bazı kaynaklarda Rüstem Paşa'nın kardeşi olarak gösterilirse de bu bilgi doğru değildir. Daha sonra sadâret kay-

makamlığına getirilen Lala Mustafa Paşa onun musâhibi idi. Yine sonradan defterdar ve reisülküttâblık makamına gelecek olan Lâleazar Mehmed Çelebi ve Oğlan Memi Çelebi de onun hizmetinde yetişmişlerdi. Sağlığında inşasını başlattığı Topkapı mevkiindeki camî, medrese, mektep gibi binalardan müteşekkil külliyesi idamından sonra tamamlanmıştır. Bu hayratı için bir de vakfiye tanzim etmiş (2 Ramazan 962 / 21 Temmuz 1555), vakfının idaresini kethüdâsı Firuz'a bırakmıştır. Vakfiyesinde aile efradından herhangi bir kimsenin adı geçmez. Türbesi caminin sağ yanında biraz uzakta, hanımı Fatma Sultan'ın mezarı ise türbenin dışında solda muvakkithânenin yan tarafındadır. Her iki mezarda da mezar taşı kitâbesi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.RSK, nr. 1455, s. 7; BA, KK, nr. 1766, s. 22, 45, 55; BA, MD, nr. 1, s. 30, hk. 117; s. 35, hk. 138; *Mühimme Defteri*, TSMK, Koğuşlar, nr. 888, vr. 316^b, 346^b-347^a, 357^a, 414^{a-b}, 445^{a-b}; Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irâkeyn*, s. 238; Rüstem Paşa [Matrakçı Nasuh], *Die Osmanische Chronik des Rüstem Pascha* (trc. L. Forrer), Leipzig 1923, s. 107, 116, 138, 184-186, 188; Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Tarih-i Feth-i Şikloş, Estergon ve Istol[n]i-Belgrad* (nşr. The Historical Research Foundation), İstanbul 1987, vr. 6^b, 15^b, 62^b-64^a, 67^{a-b}, 79^a, 93^a, 98^b-99^a; Lutfî Paşa, *Târîh* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1341, s. 414, 449, 453; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 354^b, 366^a, 407^a, 410^a, 419^a, 421^b, 436^b, 471^b, 500^a-501^b; H. Derschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 51-52, 280, 284, 289, 292; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 619-620; O. G. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 113-114; Âlî Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İSAM Ktp., nr. 11128, vr. 246^a; Anonim, *Tevârih-i Âli Osmân* (haz. Mustafa Karazeybek, yüksek lisans tezi, 1994). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 383-384, 417, 463-468; Selmân, *Câmî'u'l-cevâhîr* (haz. Nazım Yılmaz, yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Tarih Enstitüsü, s. 66-67, 74-77; Hoca-zâde Mehmed Efendi, *İbtihacü't-tevârih* (haz. Ahmet Akgün, doktora tezi, 1995). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 223, 241, 247-248, 262, 270; Kâtib Çelebi, *Takvîmü't-tevârih*, İstanbul 1146, s. 121, 176, 236; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 134, 141-143, 259; Hammer (Atâ Bey), VI, 58-59; *Sicill-i Osmânî*, I, 198-199; IV, 772; Danişmend, *Kronoloji*, II, bk. İndeks; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 199-200, 203, 233; A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter*, Wien 1986, I, 38-48; E. D. Petritsch, *Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv: 1480-1574*, Wien 1991, I, 45-46, 76-84; Şerefeddin Yaltkaya, "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi", *VD*, sy. 2 (1942), s. 83-169; M. Ca-vid Baysun, "Ahmed Paşa", *İA*, I, 193.

Kara Ahmed Paşa'nın Topkapı'da inşa ettirdiği caminin içinden bir görünüş

